

УДК 934.912[(477)+(470+571)]:[93/94+930.1] «1991/2010»

Марія Парахіна

УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКІ ВЗАЄМОВІДНОСИНИ: ІСТОРИЧНЕ МИНУЛЕ ОБОХ ДЕРЖАВ ТА ПОШУКИ ІСТОРІОГРАФІЧНОГО КОНСЕНСУСУ (1991–2010 РР.)

У статті проведено аналіз відображення українсько-російських взаємовідносин як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Доволі численні публікації, присвячені актуальним чи знаковим подіям культурно-мистецького й науково-освітнього співробітництва двох країн. Різні аспекти українсько-російського діалогу були предметом наукових досліджень учених обох країн, що зафіксовано у монографіях, статтях, виступах на конференціях різного рівня представництва. Водночас, ці дослідження мають фрагментарний характер, висвітлюючи лише окремі аспекти українсько-російських взаємовідносин й не завжди з належною повнотою. Частина висновків та аналітики, що містяться у попередніх публікаціях, потребують або радикального перегляду або суттєвого корегування у світлі сучасної зміни парадигми міждержавних відносин Російської Федерації з Україною.

Ключові слова: Україна, Росія, міжнародні відносини, історіографія, державність.

Проблематика українсько-російських й російсько-українських гуманітарних взаємовідносин набула особливої гостроти у ХІХ ст. (з настанням доби українського відродження й політизацією визвольного руху України) й з того часу не втрачає своєї актуальності. Методологічне значення для аналізу нашої публікації мають праці видатного українського історика-есеїста й історіософа Івана Лисяка-Рудницького (1919–1984 рр.). У його історіософських розвідках «Проти Росії чи проти радянської системи?» (1950–1961 рр.), «Новий Переяслав» (1956–1962 рр.), «Україна в еволюції радянської системи» (1963 р.), «Переяслав: історія і міф» (1982 р.) та деяких інших подається прониклива аналітика напрямним українсько-російських взаємовідносин після 1654 р., з'ясовуються засади й напрямки національної політики більшовицького режиму в «українському питанні», простежується еволюція місця й ролі так званої радянської України у державному устрої СРСР [1]. Тим самим фактично був оприлюднений політико-технологічний інструментарій, яким послуговувався російський більшовицький (комуністичний) режим в ідеологічному забезпеченні (поряд з репресивною складовою) утримання українських територій у складі СРСР і який у його головних рисах намагалися й намагаються використовувати у відносинах з незалежною Україною керівники пострадянської РФ.

Характеризуючи інструментальне використання Кремлем переяславського міфу, І. Лисяк-Рудницький зауважував: «Аби Переяславський міф був ефективний, треба викоринити ті риси української історичної традиції, що суперечать догмі про віковічну російсько-українську злагоду. Історична пам'ять українського народу має бути втиснута у наперед приготовану форму: велика частина фактів підлягає викресленню, а інші частини – більш або менш витонченим маніпуляціям. Національна свідомість завжди має історичний вимір. У цьому полягає причина виняткової пильності радянського режиму до всього, що стосується українських історичних творів, як наукових, так і популярних, зокрема й історичної белетристики» [2]. Одночасно учений не займав русофобських позицій, обмірковуючи у своїх розвідках концепцію «української державности як наріжного каменя великої спілки вільних східноєвропейських націй» [3], тобто й взаємин незалежної України з вільною демократичною Росією.

У вересні – грудні 1965 р. українським літератором Іваном Дзюбою написана знакова праця «Інтернаціоналізм чи русифікація?», яка ознаменувала собою цілу епоху в історіографічному висвітленні національної політики КПРС в «українському питанні», у форматі українсько-російських культурних взаємин [4]. Заборонена в УРСР, ця праця видана на Заході й одразу увійшла до зарубіжного українознавчого дискурсу. Порушені півстоліття тому у цій праці проблеми асиметричності «діалогу» російського та українського мовно-культурних середовищ в Україні залишаються актуальними й донині*.

Окрему роботу канадського історика українського походження Б. Кравченка «Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст.» (вперше опублікована у Лондоні 1985 р. під назвою «Social

* У передмові 1998 р. до київського перевидання своєї праці І. Дзюба констатував: «Українська преса сьогодні практично витіснена з суспільного побуту. Українські книгодрукування і книготоргівля знищені, навіть ті цікаві малотиражні видання, що останнім часом з'являються, до читача не доходять. Дев'ятий вал російськомовної «масової культури» заливає руїни культурної інфраструктури України»

Change and National Consciousness in Twentieth-Century Ukraine» – примітка автора) присвячено соціально-національним трансформаціям на ментальному рівні в Україні ХХ ст. Аналізуючи джерела офіційної статистики царської Росії та СРСР, більшовицької партії, публікації у радянській та зарубіжній пресі, автор простежує вплив соціальних і політичних змін в Україні на розвиток національної свідомості українців в ХХ ст. та передісторію цього процесу, його залежність від урбанізації, міграції населення та ряду інших чинників, зображує драматичну боротьбу національно-патріотичних сил різного політичного спрямування [6].

Тема українсько-російської культурної взаємодії у ширшому суспільно-політичному, історичному й геополітичному контексті розглядалася в окремих працях чи збірниках праць представників українського зарубіжжя. Так, 1974 р. у США, за редакцією відомого історика, професора Ратгерського університету Тараса Гунчака побачило світ колективне дослідження «Російський імперіалізм від Івана Великого до Революції» (перевидане у США 2000 р.) [7]. У передмові до українського видання цього збірника редактор Т. Гунчак писав: «Розділи до книжки «Російський імперіалізм від Івана Великого до революції» [...] були написані західними науковцями 1973 р., а перше видання з'явилося наступного року. Друге видання вийшло у 2000 р. [...]. Перші видання побачили світ без жодних змін, крім нового вступу упорядника книги. Метою книжки, яку написали спеціалісти різних ділянок та періодів історії, було представити експансію Росії та підкорення [нею] різних народів, починаючи від московського князівства Івана III (1462–1505 рр.) до Революції 1917 р.» [8] Йшлося у виданні й про російську культурну експансію на українських землях, тобто про цілеспрямовану політику русифікації.

1987 р. у видавництві «Українське слово» (Нью-Йорк – Париж – Торонто) з'явилася друком книга колишнього вихованця Харківського університету, науковця, політичного діяча й письменника Петра Голубенка (Петро Іванович Шатун; 1907–1989 рр.) «Україна і Росія у світлі культурних взаємин» [9]. Автор відповідав на запитання, чим була Російська імперія – добром чи злом для поневолених нею народів та їх культур; у чому проявляється національна своєрідність України та Росії та ін.

Серед праць української діаспори слід згадати й дослідження громадського діяча, журналіста й історика М. Демковича-Добрянського (1905–1994 рр.) «Україна і Росія: Історичні нариси на теми російського імперіалізму», надруковане у Римі 1989 р. [10] У праці, яка «вийшла з доповідей, потім зі статей в «Українському Самостійнику» (Мюнхен, 1973–1975 рр.)», значне місце відведене й питанням культурної взаємодії обох країн і народів. У «Післяслові» автор наголошував: «Я завжди говорив і тут повторюю мою думку: не можна ідентифікувати російського імперіалізму з російським народом. Наприклад, у сучасну добу традиційний російський імперіалізм репрезентує і здійснює Комуністична партія Радянського Союзу. А хіба можна ототожнювати КПРС з російським народом? Уважаю, що теза Олександра Герцена про «дві Росії» – правильна. І я старався застосувати її в цій книжці» [10, с. 171].

Наприкінці 1980-х рр., за умов горбачовської «перебудови» й пов'язаних з нею «гласності» й «демократизації» все сміливіше до гострих проблем українсько-російської взаємодії у минулому та сучасності почали звертатися й інтерпретувати їх вітчизняні гуманітарії – історики, політологи, соціологи та ін. Після кількарічної паузи, викликаной розпадом СРСР й утворенням на його руїнах незалежних держав, до цього діалогу долучилися й російські соціогуманітарії.

Характерні у цьому плані російсько-українські й українсько-російські збірники наукових праць 1990-х рр., підготовлені за підсумками міжнародних наукових конференцій. 1998 р. під егідою Національного інституту українсько-російських відносин при Раді національної безпеки і оборони України (далі – РНБО) опубліковано збірник наукових праць «Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір» [11]. У виданні увага авторів, переважно співробітників Національного інституту українсько-російських відносин, зосереджувалася на пріоритетах міждержавних гуманітарних відносин, аналізові шляхів формування громадянського суспільства в Україні та Росії, мовних й соціокультурних чинників консолідації українського суспільства. У збірнику аналізувалися також ідеологічні «децибели» діалогу двох культур, у вміщеній у виданні статті академіка НАН України, головного редактора журналу «Сучасність» І. Дзюби [12], з'ясовувалася роль конфесійного чинника у суспільстві.

Значний інтерес становлять численні історико-політологічні розвідки Миколи Рябчука, в тому числі на теми сучасної української самоідентифікації, рівня національної самосвідомості та перспектив її зростання, двомовності, статусу російської й української мови у незалежній Україні, які увійшли до кількох окремих видань цього автора [13–15]. Так, книга «Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення» (2000 р.) присвячена актуальним проблемам українського націєтворення, котрі розглядаються крізь призму модернізаційних теорій з урахуванням їх новочасних ліберально-націоналістичних ревізій. Особливу увагу автор приділив актуальним на час написання книги перспективам подолання колоніальної спадщини й, зокрема, обґрунтуванню

необхідності «підтримчих дій» («affirmative action») як оптимального способу розв'язання складних соціально-політичних та мовно-культурних проблем. Центральне місце у цих працях М. Рябчука посідають складні проблеми українсько-російського мовно-культурного діалогу/антагонізму.

У книзі «Дві України: реальні межі, віртуальні війни» (2003 р.), аналізуючи актуальні політичні процеси, насамперед з культурно-антропологічного погляду, М. Рябчук намагався з'ясувати причини й наслідки сумнозвісної української амбівалентності, механізми її суспільного (само)відтворення та ефективної експлуатації владними елітами, а також можливі шляхи її подолання. Другий розділ роботи має назву «Третєорядна проблема першорядної ваги: українська мова як політичний чинник» [15, с. 58–95]. Як зауважує дослідник, мова, внаслідок особливостей формування української нації й української національної ідентичності, виступає одним з головних маркерів, які поділяють націю як певну «уявлену спільноту» [16] на дві (також «уявлені») частини. Не викликав заперечень й тогочасний висновок М. Рябчука, актуальний й для сьогодення: «Фактична боротьба за національну емансипацію України, її визволення з-під російського мовно-культурного, політичного та економічного домінування триває, і химерні коливання української «багатовекторності» є всього лиш частковим виявом цієї глибинної, сутнісної боротьби» [16, с. 188].

2001 р. під грифом Національного інституту проблем міжнародної безпеки* при РНБО опублікована монографія «Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива» [17]. У книзі подавався науковий аналіз українсько-російських відносин у широкому міжнародному контексті, історичний нарис процесів їх формування й розвитку (розділ I «Історичний ракурс розвитку українсько-російських відносин»: від часів Київської Русі [18] й до розпаду СРСР [19]) та окреслювалася стратегічна перспектива на майбутнє.

2003 р. з'явилася друком монографія харківського дослідника В. Петровського «Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991–2001 рр.)», яка є підсумком аналітичного осмислення численної наукової й публіцистичної літератури західних авторів, присвяченої сучасному стану розвитку України й Росії, а також їх відносинам перших років після краху СРСР [20]. Автор переконливо доводив, що українські студії перетворилися на Заході на окремий комплекс соціогуманітарних наук, який привертає чимраз більшу увагу американських, британських, німецьких, французьких та інших дослідників. Цей інтерес зумовлено не лише суто науковими чинниками (що серед них насамперед – проблема націй й національної державності), а й значною мірою політичними – стурбованістю світової спільноти розвитком ситуації на Сході Європи, пов'язаною з долею Росії та пострадянських держав, серед яких Україна беззастережно тримає першість. Таким чином українсько-російські відносини перетворювалися на центральне питання утвердження (або поразки) демократичних цінностей на посткомуністичному просторі.

2004 р. Інститутом історії України НАН України опубліковано знаковий для сучасної вітчизняної історіографії тритомник нарисів «Україна і Росія в історичній ретроспективі», який підготував колектив авторів за редакцією академіка В. Смолія [21]. Підготовка видання була ініційована «круглою датою» – 350-річчям Переяславської ради, ювілей якої збурих хвилю пристрастей у поляризованому українському суспільстві [22, с. 5].

Третій том цього ж видання присвячений аналізу сучасного державотворчого процесу. Автори (С. Кульчицький та Б. Парахонський) досліджують його під кутом зору українсько-російських відносин. Це відповідає як поставленій у тритомнику проблемі, так і правді життя, оскільки відносини з Російською Федерацією мають й ще довго матимуть визначальне значення для історичної долі України [22, с. 6]. Так, наприклад, характеризуючи проблеми української ідентичності й консолідації країни у пострадянський період вітчизняної історії, Б. Парахонський зауважував: «Показово, що ментальний стереотип «російськомовності» значною мірою збігається з імперським стереотипом «совєтськості». Російський уряд, наприклад, впевнений у тому, що має право захищати «російськомовне» населення в суверенних пострадянських країнах. Це досить небезпечна впевненість. Свого часу російські царі обґрунтовували свій експансіонізм потребами захисту православного населення, а більшовики виправдовували своє втручання у справи інших країн необхідністю захисту трудівників цих країн [...]. Ціла низка проросійських організацій, за підтримки іноземних [тобто РФ] структур, вимагає визнання за росіянами в Україні статусу державотворчої нації, вважаючи статус національної меншини за принизливий і дискримінаційний для росіян. Мовне питання піднімають також і відомі російські політики, налаштовані збудити навколо цієї теми конфліктні ситуації та збільшити цим власний політичний капітал [...]. Фактично це збігається зі стратегічним курсом Росії щодо захисту російськомовного населення в країнах СНД, хоча турбота про громадян тієї чи іншої країни за усіма нормами міжнародного права є сферою виключно внутрішньої компетенції цієї держави. Одним із втілень цієї політики «захисту» є

* Таку назву 2001 р. отримав колишній Національний інститут українсько-російських відносин при РНБО України.

вимоги російських політиків про надання російській мові в Україні статусу державної, а також про надання росіянам статусу подвійного громадянства. Все це шкодить розвитку української держави, бо реалізація програми русифікації під гаслами захисту російської мови спричинює розмивання у громадян України їх національної ідентичності» [23].

У той же час автори заключної частини тритомника «Україна і Росія в історичній ретроспективі» відверто переоцінювали миролюбність російського суспільства та політичного керівництва Російської Федерації у їх складних взаєминах з політикумом й громадянами колишньої «другої радянської республіки». Так, С. Кульчицький у нарисі «Геополітичні уроки Тузли» порушив, здавалось би, апіорі безглузде запитання: «Чи можлива українсько-російська війна в нашу епоху?» І дав на нього досить-таки контроверсійну відповідь: «В грудні 2003 р. в Лондоні відбулася міжнародна конференція «Трансформація НАТО: порядок денний для нового століття». Міністр оборони Євген Марчук, який очолював українську делегацію, в розмові з кореспондентом Української служби Бі-Бі-Сі назвав можливу війну з Росією актом шизофренії. Справді, нині дуже важко уявити собі можливість розв'язання українсько-російської війни, особливо при сучасному політичному режимі в Росії. Проте режими змінюються, а Росія вже оголосила нову військову стратегію, у якій зазначається, що вона залишає за собою право на превентивний удар, у тому числі й ядерний. Хто захистить Україну, якщо владу в Росії захопить безвідповідальний політик?» [24]

Зрештою, у «Післямові» автори тому виключали такий песимістичний прогноз, попри те, що на момент написання їх текстів «безвідповідальний політик» (В. Путін) вже перебував при владі у Росії: «Цілісний погляд на весь комплекс взаємовідносин України і Росії дає підстави вважати, що відкрита конфронтація цих держав у майбутньому навряд чи матиме місце. Зрозуміло, час від часу приховане протистояння може загострюватися (особливо в економічній сфері). Однак Росія та Україна самою історією приречені на тісне співробітництво – тут і сусідство, і спорідненість народів, і величезна кількість росіян, які проживають в Україні, і багато українців, які є громадянами РФ, і занадто інтегровані економічні зв'язки» [25].

Того ж року, що й згаданий академічний тритомник, у Москві в українському перекладі з'явилася дещо несподівана книга «Україна – не Росія», автором якої виступив другий з черги Президент відродженої Української держави Л. Кучма (1994–2004 рр.) [26]. Одразу після появи нібито банальна істина – назва цієї книги – стала хрестоматійною (поряд з канонізованим раніше крилатим висловлюванням попередника Л. Кучми – Л. Кравчука: «Маємо, що маємо»). Задум книги постав, за словами автора, в останні часи існування СРСР. Попри заявлений жанр «літературно-публіцистичного видання», «Україна – не Росія» претендує на дещо вищий статус – і з огляду на президентські регалії її автора, і з огляду на коло його помічників під час підготовки видання (зрештою, президентський статус має свої переваги) [26, с.8].

Мотивацію написання книги Л. Кучма з'ясовував таким чином: «Усім, кому це цікаво, я спробую пояснити, перш за все, що [1991 р.] розпалась не Росія, а СРСР, що росіяни та українці – то дві окремі і багато в чому несхожі нації, кожна зі своєю культурою, які говорять хоча й на споріднених, але різних мовах; що Україна має власне серйозне минуле і, певен, майбутнє. Своє власне майбутнє. Я не збираюсь нічого спрощувати, я покажу тісне сплетіння доль України та Росії, покажу джерела багатьох непорозумінь» [26, с. 11].

Втім, передмова «Чому з'явилася ця книга» завершувалася у цілком миролюбній щодо Росії і росіян тональності: «Тема «Україна – не Росія» зобов'язувала автора постійно звертатися до російської тематики, до російських реалій, говорити й розмірковувати про Росію, саме тому книгу можна назвати і дещо інакше: «Україна та Росія. Ця книга написана українцем і з української точки зору, тому я не чекаю, що мої російські друзі будуть повністю з нею згодні. Втім, той, хто шукатиме на її сторінках щось антиросійське, марно витратить час. Так, Україна – не Росія, але це зовсім не привід, щоб погано ставитися до Росії. Принаймні – для мене» [26, с. 28].

2005 р. у Чернігові надруковано монографію колишнього першого секретаря ЦК ЛКСМУ (1983–1986 рр.) та ЦК ВЛКСМ (1986–1990) В. Мироненка «Российско-украинские отношения в 1991–2001 гг.: Историографический очерк». Книга вийшла під спільним грифом Інституту Європи Російської академії наук та Об'єднання українців Росії [27]. Колишній керівник комсомольської організації України з 2004 р. очолював центр українських студій у складі відділу східноєвропейських досліджень Інституту Європи Російської Академії Наук. Центр спеціалізується на дослідженнях політичних і соціально-економічних процесів в Україні після 1991 р. (на персональному сайті В. Мироненка зазначено також – «Институт Украины») [28–29].

2010 р., вже після перемоги на президентських виборах в Україні В. Януковича, двома академічними установами – Інститутом світової економіки та міжнародних відносин й Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України – опубліковано збірник наукових праць з промовистою назвою – «Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва»

[30]. Позиція редакційної колегії, тобто керівництва обох академічних інститутів, була виразно висловлена у передмові: «Основою цього збірника статей є матеріали міжнародної наукової конференції «Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва», що відбулася 21 травня 2009 р. в м. Києві. Внаслідок певних обставин нам не вдалося опублікувати їх по «гарячих слідах». А потім українсько-російські взаємини зазнали таких кардинальних змін, що редколегія вирішила доповнити наявні матеріали статтями провідних наукових експертів, в яких аналізуються ці, на наш погляд, прогресивні метаморфози».

Проведений аналіз наявної історіографії проблеми засвідчує, що українсько-російські взаємовідносини 1991–2010 рр. привертати увагу як українських дослідників, так і російських колег. Доволі численні публікації, присвячені актуальним чи знаковим подіям культурно-мистецького й науково-освітнього співробітництва двох країн, з'являлися по свіжих слідах цих подій у пресі України та Російської Федерації, фіксуючи ці події на рівні хронікерських заміток (з мінімальною аналітикою) для майбутніх дослідників. Різні аспекти українсько-російського міжкультурного діалогу були предметом наукових досліджень учених обох країн, що зафіксовано у монографіях, статтях, виступах на конференціях різного рівня представництва й нечисленних дисертаціях. Водночас ці дослідження мають фрагментарний характер, висвітлюючи лише окремі сторони українсько-російських взаємовідносин й не завжди з належною повнотою. Частина висновків та аналітики, що містяться у попередніх публікаціях, потребують або радикального перегляду або суттєвого корегування у світлі сучасної зміни парадигми міждержавних відносин Російської Федерації з Україною.

Список використаних джерел

1. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. / І. Лисяк-Рудницький; [Центр дослідж. історії ім. Петра Яцика Канадського ін-ту укр. студій Альбертського ун-ту]. – К.: Основи, 1994. – Т. 1 / [Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дециці, Г. Ківан, Е. Панкєєвої]. – 554 с.; Т. 2 / Пер. з англ. У. Гавришків, Я. Грицака. – 573 с.
2. Лисяк-Рудницький І. Переяслав: історія і міф / І. Лисяк-Рудницький // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – Т. 1. – С. 81.
3. Лисяк-Рудницький І. Проти Росії чи проти радянської системи? / Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою: Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки / І. Лисяк-Рудницький. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – С. 323.
4. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? / І. М. Дзюба. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1998. – 276 с.
5. Дзюба І. Нагнітання мороку: Від чорносотенців початку ХХ століття до українофобів початку століття ХХІ / І. М. Дзюба. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 503 с.
6. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Б. Кравченко; переклали з англ. Василь Івашко та Валентин Корнієнко. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
7. Russian imperialism from Ivan the Great to the revolution / Edited by Taras Hunczak; with an introd. by Hans Kohn. – New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press [1974]. – XI, 396 p., maps; 2-nd ed. – Lanham, MD: University Press of America, 2000. – XI, 396 p.
8. Гунчак Т. Передмова до українського видання / Т. Гунчак // Російський імперіалізм / Упоряд. Т. Гунчак; пер. з англ. Тараса Цимбала. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 7.
9. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – Нью-Йорк – Париж – Торонто: Українське слово, 1987. – 447 с.; передрук у незалежній Україні: Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин / П. Голубенко. – К.: Дніпро, 1993. – 447 с.
10. Демкович-Добрянський М. Україна і Росія: Історичні нариси на теми російського імперіалізму / М. Демкович-Добрянський; [додаток «Ненависть Бога (основи атеїзму Комуністичної партії Радянського Союзу)»]. – Рим: Український Католицький Університет св. Климента Папи, 1989. – 172 с. – (Видання Українського Католицького Університету св. Климента Папи, т. LXVII).
11. Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір: Науковий збірник / Рада національної безпеки і оборони України. Національний інститут українсько-російських відносин; редкол.: С. І. Пирожков (голова) та ін. – К.: НІУРВ, 1998. – 156 с.
12. Дзюба І. М. Ідеологічні децибелі «діалогу культур»: У якому українська поки що не стала рівноправним партнером російської. В Україні... / І. М. Дзюба // Українсько-російські відносини: гуманітарний вимір: Науковий збірник. – С. 72–96.
13. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізненого націєтворення / Микола Рябчук. – К.: Критика, 2000. – 303 с.
14. Рябчук М. Дилеми українського Фауста: громадянське суспільство і «розбудова держави» / М. Рябчук. – К.: Критика, 2000. – 271 с.
15. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни / М. Рябчук. – К.: Критика, 2003. – 335 с.
16. Андерсон Б. Уявлені спільноти: Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон [пер. з англ. Віктора Морозова]. – 2-е вид., переробл. – К.: Критика, 2001. – 271 с.).
17. Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива: [Монографія] / Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки;

за заг. ред. С. І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2001. – 624 с. 18. Котляр М. Ф. Українсько-російські відносини з давніх часів до кінця XVIII ст. / М. Ф. Котляр // Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива / Рада нац. безпеки і оборони України. Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки; за заг. ред. С. І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2001. – С. 43–55. 19. Кульчицький С. В. Українсько-російські відносини в XIX–XX ст. / С. В. Кульчицький // Україна та Росія у системі міжнародних відносин: стратегічна перспектива. – С. 55–76. 20. Петровський В. В. Українсько-російські взаємини в сучасній західній науковій літературі (1991–2001 рр.) / В. В. Петровський. – Х.: Майдан, 2003. – 492 с. 21. Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. / Редрада: В. М. Литвин (голова), В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 1: Українські проекти в Російській імперії / В. Ф. Верстюк, В. М. Горобець, О. П. Толочко. – 504 с.; Т. 2: Радянський проект для України / В. А. Гриневич, В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко. – 530 с.; Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С. В. Кульчицький, Б. О. Парахонський. – 327 с. 22. Смолій В. Передмова до тритомника нарисів / Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. / Редрада: В. М. Литвин (голова), В. А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 2004. – Т. 1: Українські проекти в Російській імперії / В. Ф. Верстюк, В. М. Горобець, О. П. Толочко. – С. 5. 23. Парахонський Б. О. Українська ідентичність і консолідація країни. Національна ідея: Нарис п'ятий / Б. О. Парахонський // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес / С. В. Кульчицький, Б. О. Парахонський. – С. 109–110. 24. Кульчицький С. В. Геополітичні уроки Тузли: Нарис дванадцятий / С. В. Кульчицький // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – С. 226. 25. Післямова // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Нариси в 3-х т. – Т. 3: Новітній український державотворчий процес. – С. 273. 26. Кучма Л. Україна – не Росія / Пер. з рос. Ірини Пашенко та Олександра Руденка-Десняка / Леонід Кучма. – М.: Время, 2004. – 560 с. 27. Мироненко В. Российско-украинские отношения в 1991–2001 гг.: Историографический очерк / В. Мироненко; РАН. Институт Европы; Объединение украинцев России. – Чернигов: РИК «Деснянська правда», 2005. – 160 с. 28. Мироненко В. Политическое влияние России на Украине (1991–2011 гг.) / В. Мироненко // Доклады Института Европы РАН. – М., 2011. – № 273. 29. Касьянов Г. Україна в російському історичному дискурсі: проблеми дослідження та інтерпретації / Г. Касьянов, В. Смолій, О. Толочко; [НАН України. Інститут історії України]. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – С. 19. 30. Україна та Росія: потенціал взаємодії та співробітництва: Збірник наукових праць / НАН України: Інститут світової економіки та міжнародних відносин, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса; редкол.: Ю. А. Левенець (голов. ред.), Ю. М. Пахомов (голов. ред.), М. Є. Горелов (відп. секр.) та ін. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2010. – 208 с.

Марія Парахина

УКРАИНСКО-РОССИЙСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ: ИСТОРИЧЕСКОЕ ПРОШЛОЕ ДВУХ ГОСУДАРСТВ И ПОИСКИ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОГО КОНСЕНСУСА (1991–2010 ГГ.)

В статье проведен анализ отображения украинско-российских взаимоотношений как в отечественной, так и в зарубежной историографии. Многочисленные публикации посвящены актуальным или знаковым событиям культурно-художественного и научно-образовательного сотрудничества двух стран. Разные аспекты украинско-российского диалога стали предметом научных исследований ученых обеих стран, что зафиксировано в монографиях, статьях, выступлениях на конференциях разного уровня представительства. Одновременно эти исследования имеют фрагментарный характер, освещая только отдельные стороны украинско-российских взаимоотношений и не всегда с должной полнотой. Часть выводов и аналитики, которые содержатся в предыдущих публикациях, требуют или радикального пересмотра или существенной корректировки в свете современной смены парадигмы межгосударственных отношений Российской Федерации с Украиной.

Ключевые слова: Украина, Россия, международные отношения, историография, государственность.

Mariya Parakhina

UKRAINIAN-RUSSIAN INTERRELATIONS: HISTORICAL PAST OF BOTH COUNTRIES AND SEARCHING FOR HISTORIOGRAPHIC CONSENSUS (1991–2010)

The article covers the analysis of the Ukrainian-Russian interrelations reflected by both national and foreign historiography. Rather numerous publications are dedicated to topical or significant events of arts and culture, as well as academic cooperation of both countries. Different aspects of Ukrainian-Russian dialogue were the subject of scientific researches in both countries as evidenced by monographs, articles, speeches at conferences of different representation levels. Moreover these researches are of fragmentary traits and highlight only separate parts of the Ukrainian-Russian interrelations and not always under relevant fullness. A part of conclusions and analytics of previous publications are to be either radically revised or substantially corrected in light of the today's paradigm shift of interstate relations of the Russian Federation with Ukraine.

Key words: Ukraine, Russia, international relations, historiography, statehood.

УДК 93/94:378.1/004.3

Ренат Ріжняк

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНФОРМАТИКИ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)

У статті проведений аналіз методології наукового дослідження розвитку інформатики та інформаційних технологій у вищих навчальних закладах України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Обґрунтовано використання фундаментальних принципів та методів, загальнонаукових методів та сукупності методів і технологій, що застосовувалися для розв'язання конкретних спеціальних дослідницьких завдань. Крім того, обґрунтовано необхідність з'ясування методологічних особливостей процесу інформатизації вищих навчальних закладів України та необхідність уточнення понятійно-категоріального апарату.

Ключові слова: методологія, інформатика, інформатизація, вища школа України, методологічні проблеми.

Наукове дослідження з історії становлення та розвитку інформатики та її впровадження у вищу школу України впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. [1] передбачало концептуальне й теоретичне осмислення фактів і подій історичного минулого, що в свою чергу вимагало використання фундаментальних принципів та загальнонаукових методів і технологій, що застосовуються для вирішення конкретних спеціальних дослідницьких завдань, а також розв'язання важливих методологічних проблем, пов'язаних з науковим пошуком.

Метою нашої статті є аналіз методології наукового дослідження розвитку інформатики та інформаційних технологій у вищих навчальних закладах України впродовж зазначеного історичного періоду.

Методологія сучасних досліджень повинна ґрунтуватися саме на сукупності принципів і методів, що застосовуються в конкретному науковому пошуку для розв'язання поставлених завдань. Під час дослідження історії становлення та розвитку інформатики необхідно відмовитися від приписів та вимог, що орієнтують особистість залежно від конкретно-історичних умов, обставин на конформізм, адаптацію до встановлених (усталених) суспільством стандартів поведінки. Наприклад, з еволюції розвитку теоретичного забезпечення створення електронно-обчислювальної техніки на теренах України можна наводити яскраві приклади, коли творча поведінка науковців формувалася під впливом декількох домінуючих факторів. Таким прикладом може бути захоплення В.М.Глушковым побудовою загальнодержавної автоматизованої системи управління економікою країни, яке на той час не розділяло суспільство. Але бажання науковця випробувати свої можливості, вивчити незвідане, його реальне бачення ситуації з однієї сторони та потреба підприємств та цілих галузей у вдосконаленні управління виробничими та економічними процесами з іншої сторони забезпечили локальну реалізацію проекту на окремо взятих підприємствах (на машинобудівних (суднобудування), приладобудівних (виробництво кінескопів), хімічних (содове і азотно-тукове виробництво), металургійних (конвертерне виробництво сталі) та інших підприємствах. Або проект «Кунцево» для управління багатомоноклітурними підприємствами машинобудівного та приладобудівного профілю зі змішаним характером виробництва та інші проекти [2].